

A szociológiai szakkönyvtári szerep elvi elfogadása

A 60-as években széles körű közéleti és szakmai érdeklődés fordult a korábban tiltott-megtűrt szociológia felé. Több kutatóműhely alakult. Meghatározó fordulatot hozott 1963-ban a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatócsoportjának megalakulása: a szociológia ezzel bevett tudományággá vált.

Többfelé is gyűjteni kezdték szakirodalmát, felmerült az országos szakkönyvtár létrehozásának igénye. Éveken át nyitott kérdés maradt, hogy melyik könyvtár kapja ezt a megbízást. Bár a Szabó Ervin Könyvtárat egyrészt múltja, másrészt kialakult gazdag gyűjteménye predestinálta volna erre a szerepre, a feladat vállalásához mégis évekig tartó, buktatókkal nehezített út vezetett. A könyvtáron belül és kívül egyaránt meg kellett küzdeni az új szerepkör elfogadtatásáért, újra kellett gondolni a beszerzés elveit és gyakorlatát, s egészen új, a korszerű igényeknek megfelelő alapokra kellett fektetni a szociológiai állomány feltárását.

Révész Ferenc az évtized elején a szociológia kiemelt gyűjtését nemcsak vitathatónak, hanem egyenesen megszüntetendőnek nyilvánította, ebben a kérdésben még a Szabó Ervin-i hagyományokkal való szembenállást is vállalta: „Szabó Ervin koncepcióihoz ma már nem tarthatjuk magunkat. A szociológiát le kell adni. Vessük el a hagyományt, mert a marxizmus-leninizmus szellemében a szocialista kulturális programot így tudniuk megvalósítani. Nem leszünk kevesebbek, ha csak közművelődési könyvtár leszünk.”⁷²

A kérdés eldöntésére 1962. január 25-ére szakértekezletet hívtak össze, ennek részt-

⁶⁹ Könyvtári Híradó, 1964. 2. sz., 23. p.

⁷⁰ Összefoglaló jelentés a FSZEK 1964. márc. 17-i felülvizsgálatáról. 9. p. OSZK, Könyvtártudományi Szakkönyvtár.

⁷¹ Teljességgel gyűjtendő tudományágak az 1959-es ügyrend szerint: 3K marxizmus-leninizmus, 30 szociológia, 321 politikai és társadalmi szervezeti formák; állam, 323 belpolitika, 325 vándorlás, gvarmatügy, 335 szocializmus nem marxista nézőpontból, 35 közigazgatás, 361 egészségvédelem, 362 népjólét, 363/367 népjóléti mozgalmak, 37 pedagógia, 39 néprajz, etnológia, 71 területrendezés, 908 honismeret, 94 újkori történelem

⁷² Révész Ferenc hozzászólása 1960. dec. 20-i párttaggyűlésen. In: Fővárosi Levéltár, Pártiratok, XXXV. (13) C 1960. L. még: Igazgatósági tanácsulések jegyzőkönyvei. 1961. dec. 7. és 1962. jan. 25. FSZEK irattár.

vevői többé-kevésbé megvédték a könyvtár szociológiai szerepvállalását, megerősítettek a három alappillére épülő gyűjtőkori elvet. Felmerült viszont az a gondolat, hogy a szakkönyvtári szintű gyűjtést „a szociológia és kiegészítő tudományai” körére kellene korlátozni.⁷³

A szakértekezleten nyitva hagyott kérdéseket a minisztérium és a főváros által szervezett vizsgálatok voltak hivatva tisztázni, melybe tanácsadóként ismert szociológusokat is bevontak *Hegedűs András* (ekkor az MTA Szociológiai Kutatócsoportjának vezetője) a könyvtár szociológiai tevékenységéről kedvező véleményt adott, a vizsgálóbizottság állásfoglalása ennek ellenére felemás volt: „A könyvtárnak – kivéve a Budapest Gyűjteményt – szakkönyvtári funkciója nincs és nem is szükséges, hogy bármely területen legyen. Ez nem érinti a könyvtár gyűjtőkörét ill. szerzeményező munkáját.”⁷⁴ Két év múlva azonban újabb, most már mélyebbre ható elemzésre került sor. A külső szakértőként felkért *Heller Ágnes* és *Szelényi Iván* az állomány tüzetes átvizsgálása után úgy ítélték meg, hogy „A könyvtár alkalmas arra, hogy Magyarországon a szociológiai alapkönyvtár funkcióját ellássa, [...] ezt a funkciót a könyvtár mai állományával és pénzügyi kereteivel maradéktalanul el tudja látni.” A két szociológus az állományépítés mellett a könyvtárat a dokumentációs feladatok ellátására is alkalmasnak találta: „Kezden a könyvtár rendszeres és átgondolt dokumentációs munkát.”⁷⁵ Meglepő, hogy e szakvélemény ismeretében a minisztériumi és fővárosi állásfoglalás milyen óvatos volt: „Jelenleg [szociológiai! szakterületen szakkönyvtári kijelölés nincs. A szociológiai anyaggyűjtés a FSZEK-nek nem képezi alapvető feladatát. A szociológiai állomány gyűjtése a FSZEK-nek csak átmeneti feladata.”⁷⁶

Végül is a könyvtárosi és szociológusi körökben egyre inkább evidenciának tűnő álláspont kerekedett felül, és az 1968-as országos szakkönyvtári *gyűjtőkori utasítás* végleg eldöntötte a kérdést: a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárt a *szociológia* – és csak a szociológia – *országos jellegű tudományos szakkönyvtárának* minősítette.⁷⁷ Ezzel új fejezet kezdődött.

A szociológiai állomány

Bár a Központi Könyvtár történetének legviharosabb éveiben is törekedett a nyugati szociológiai irodalom friss termékeinek beszerzésére, igyekezetét azonban a valutáris beszerzés szűkössége és bizonytalansága erősen korlátozta. A gyarapodást 1957-től az *Újabb Külföldi Szerzemények* című sorozat külön füzetei tükrözték. Igaz ugyan, hogy a 60-as évek végén az országban már közel száz könyvtár vásárolt több-kevesebb

73 Az értekezlet résztvevői a Művelődésügyi Minisztérium, az Országos Könyvtárügyi Tanács, a Fővárosi Tanács illetékes vezetői voltak. – Igazgatósági tanácsülés jegyzőkönyve 1962. jan. 25. FSZEK irattár. – Anyagát részben publikálta: Könyvtári Híradó, 1962. 2. sz., 18-20. p.

74 A FSZEK gyűjtőkörének vizsgálatával foglalkozó bizottság jelentése, 1964. április. Idézi: Heller Ágnes-Szelényi Iván: A központ gyűjtőkörének elemzése. Függelék. 1966. febr. 1. 19. p., az OSZK Könyvtártudományi Szakkönyvtár kéziratára.

75 Heller Ágnes, Szelényi Iván: Jelentés a FSZEK szociológiai szerzeményezésének vizsgálatáról. 1966. febr. 1. 16. p. – OSZK Könyvtártudományi Szakkönyvtár kéziratára.

76 Művelődési Minisztérium Közművelődési Főosztály – Budapest Fővárosi Tanács VB. Népművelési Osztály: Összefoglaló jelentés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és hálózata vizsgálatáról. 1966. jún. 6. 8-9. p. – OSZK Könyvtártudományi Szakkönyvtár irattára.

77 131/1968 /M.K. 11./ M.M. sz. utasítás a tudományos és szakkönyvtárak gyűjtőköréről, valamint a szakirodalom beszerzésében való együttműködésről.

rendszerességgel külföldi szociológiai szakirodalmat, de egyikük állománya sem érte el a Szabó Ervin Könyvtárét.

Az állomány összetételét, jellegét, a tervezett szakkönyvtári szintnek való megfelelését az 1960-as években több vizsgálat is elemezte. Első ízben, 1962-ben a könyvtár munkatársai, Hornyánszky Sári és Marót Miklós vállalkoztak – a társadalomtudományi művek vizsgálatának keretében – a szociológiai állomány áttekintésére és az igényekkel való egybevetésére,⁷⁸ majd 1966-ban – mint említettük – Heller Ágnes és Szelényi Iván elemezték behatóan a friss irodalom beszerzését.⁷⁹ Az évtized végén a Művelődésügyi Minisztérium megbízásából a Könyvtártudományi és Módszertani Központ Tudományos Könyvtárak Osztálya folytatott szakirodalmi ellátottsági vizsgálatot.⁸⁰

A szakszerű vizsgálatok legfőbb tanulsága az volt, hogy a „szociológia” fogalmát a könyvtár tágabb és hagyományosabb értelemben használja, mint a szociológusok. A könyvtár által ebbe a kategóriába sorolt műveknek voltaképpen csak egyharmada volt a tudományos kutatómunkához használható szakmunka. „Mintha a szociológia tárgyának meglehetősen avult értelmezésével dolgoznának a könyvtár szerzeményezői, egyszerűen mindent szociológiának tekintenének, ahol általában a társadalomról szó esik.” – írták a szakemberek.⁸¹ Jelentős számú volt az ismeretterjesztő szintű munka is. A vizsgálat végzői – utalva a könyvtár egyéb feladataira – nem ezek meglétét kifogásolták, hanem a korszerű szociológiai szemléletmódot hiányolták.

Egy másik vizsgálat az „eszményi címjegyzék”-ből (a sztenderd külföldi szociológiai könyvek jegyzékéből) kiindulva azt állapította meg, hogy ezeknek mindössze 16,7 %-ával rendelkezik a Fővárosi Könyvtár, de ezzel még így is az első helyen állt az országban a szociológiát is gyűjtő nagy szakkönyvtárak sorában.⁸²

Roszsabb volt a helyzet a folyóiratok terén, ez mutatkozott a szociológiai szerzeményezés leggyengébb pontjának. Hiányoztak alapvető nyugati szakfolyóiratok, bibliográfiák, szemlék. Az „eszményi” folyóiratjegyzékből a könyvtár csak 2,3 %-ot jaratott, e téren az ország könyvtárai között csak hatodikként szerepelt.⁸³

Az új szakrendszer kialakítása

A 60-as években a könyvtár még mindig a brüsszeli Tizedes Osztályozás sémájára épülő, de már Szabó Ervin által is módosított, s azóta többször változtatott szakrendszerrel dolgozott a szociológia terén is. Az 1966-os Heller-Szelényi jelentés egyértelműen megállapította, hogy a szerzeményezés megjavításának elengedhetetlen feltétele egy korszerű szakrend kialakítása, s javaslatot is tett egy új rendszer alapjaira.

1967-ben a könyvtár szakbizottságot kért fel az új szakrendszer elméleti megalapozására, de a bizottsági javaslattal egy időben hozzájutott az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) részére ekkor készülő tervezethez is. A FID egyik különbizottságának programjában szerepelt egy korszerű társadalomtudományi rendszer kidolgozása a

⁷⁸ Hornyánszky Sári, Marót Miklós: A társadalomtudományi könyvek és olvasóik a központi könyvtárban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1963. 163-171. p.

⁷⁹ Heller – Szelényi: Jelentés a FSZEK szociológiai szerzeményezésének vizsgálatáról, i. m.

⁸⁰ Ismertetése: A szociológia szakirodalmi ellátottságának vizsgálata. In: Könyvtári Híradó 1969. 4. sz., 3-4. p.

⁸¹ Heller – Szelényi i.m. 9. p.

⁸² FSZEK. 16,7 %, Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára 10,8 %, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 10,2 %.

⁸³ Marót Miklós: A szociológia szakirodalmi ellátottságának vizsgálata. In: Könyvtári Híradó, 1969. 4. sz. 3-4. p.

decimális osztályozás keretében, egy felkért holland bizottság (Dokumentation Section of the State University of Utrecht) kimunkált az ETO részére egy részletes, új szociológiai szakrendet (FID C-3 67-3). Ez lett a Szabó Ervin Könyvtárban a szociológiai séma átdolgozásának és kibővítésének legfőbb forrása⁸⁴.

Az új rendszer bevezetése áttörést hozott a tudománypolitika egyik fontos területén. Ezzel a könyvtár is tisztában volt, s némi védekező magyarázattal fűzte hozzá: „Láttuk, hogy az ETO szakfelosztása polgári szemléletet tükröz, de mivel a tudományág szocialista rendszerezése még nem született meg, a magunk részéről csak annyit tehattünk, hogy megfelelő helyet adjunk a szocialista világnézetű publikációk számára.”⁸⁵

1969-től már az új szakrendben jelentek meg a *Tematikus szociológiai kisbibliográfiák* kötetei. A sorozat aktuális társadalmi kérdésekkel foglalkozott, friss irodalmat tárt fel; nagy szakmai érdeklődés fogadta.